

Ishanjanova Munosibxon Saidaxmadovna

Andijon davlat chet tillari instituti dotsenti

Filologiya fanlari bo'yicha falsafa doktori

ASLIYATNING TARJIMA ASAR BILAN ADEKVATLIK MUAMMOLARI XUSUSIDA

Annotatsiya: Mazkur maqolada tarjimaning turlaridan bo'lgan adekvat tarjimaning aliyatni yetkazib berishdagi ahamiyati ochib berildi. Shuningdek, asosiy ahamiyat madaniyatni ifodalovchi til birliklarining tarjimada berilish muammolariga qaratilgan.

Kalit so'zlar: madaniyatshunoslik, adekvatlik, til belgilari, tarjimon mahorati.

Madaniyatlararo va millatlararo aloqa rivojlangan davrimizda tarjimaning nazariy muammolari xalqaro forumlarda muhokama qilib kelinmoqda. Adekvat tarjima masalalari bilan bir qancha gumanitar fanlar: tilshunoslik, etnolingvistika, psixolingvistika, etnik psixolingvistika va zamonaviy filologiya shug'ullanib kelmoqda.

Tarjimaning adekvatlik masalalari o'rganilar ekan, lingvist olimlarning atamani aniqlashda turli yo'ndashuvlarga tayanadilar. A.V. Fedorov, L.S. Barxudarov V.N. Komissarov, V.G. Gak, V.D. Arakin, V. S. Vinogradov, kabi olimlar tarjimaning asl nusxaga nisbatini quyidagicha tahlil qiladi: bir – biriga bog'liq bo'lgan ikki til asari, tarjimada ularning o'ziga xos xususiyatlarini va muayyan holatlardagi tarjima muammolarini hisobga olgan holda; A. Bell, A.Parshin kabi olimlar esa tarjima va uni modellashtirish jarayoni bilan shug'ullanadi, ya'ni olimlar sxemalar yordamida tarjimani amalga oshirish jihatlarini ishlab chiqadilar. Olimlarning bi ikki xil qarashlari bir-biriga zid emas, bir-birini to'ldiruvchi nazariya deb qaraladi. Shuni ta'kidlash kerakki, tarjima jarayonini tahlil qilish va modellashtirish XX asrning oxirgi yillariga kelib, psixolingvistik va kognitiv muammolarga qiziqish kuchayganida dolzarb bo'lib qoldi.

Ilmiy manbalarda “tarjima” atamasining bir necha ta'riflari mavjud, jumladan, L.S. Barxudarov tarjimaga o'z izlanishlarida quyidagicha ta'rif berganini kuzatamiz: tarjima bu turli tillararo vositachilik jarayoni, unda matn asliyatdagi xissiy va milliy koloritga ega bo'lgan matn boshqa tildagi matn bilan almashtiriladi¹. A.V. Fedorov tarjima deganda bir til vositalarini boshqa til vositalari bilan to'liq va mazmunli ifodlanishi deb biladi².

Tarjimaning semantik adekvatligi tahlili jarayonida antroposentrik paradigama asosiy ahamiyat kasb etishi, ushbu paradigma asosida tilning ifoda va mazmun plani masalasi aniqlanadi. XX asrning birinchi yarmida formosentrizm asosiy o'rinda bo'lsa, uning ikkinchi yarmida semantikosentrizm yuzaga keladi. Zamonaviy tilshunoslik tilning qaysi sohasi, qaysi darajaga muhtoj bo'lishidan qat'iy nazar, tilning mazmun tomonini o'rganishga e'tibor qaratadi.

Zamonaviy lingvistik tadqiqotlar uchun textsentrik tadqiqotlar ham xosdir. Matnlar tarjimasida inson omili birlamchi sanaladi va u tadqiqot markazida bo'ladi. Chunki matnni uzatuvchi va qabul qiluvchi shaxs, ya'ni inson sanaladi. Matn fikr dinamikasini til vositalari yordamida

¹ Бархударов Л. С. Язык и перевод. Вопросы общей и частной теории перевода. М.: ЛКИ, 2008. - С.23.

² Федоров А. В. Введение в теорию перевода. М.: Высшая школа, 2002. -С.14.

taqdimot etadi va uning usullarini aks ettiradi³. Adekvat tarjimaning boshqa turlardan ajratib turadigan xususiyati til vositachiligi, tarjima qilingan matnning shakli va mazmunining birligidadir. Bu, birinchi navbatda, quyidagilar bilan ifodalanadi: tarjima retseptorlari uni asl matn bilan to'liq bir xil deb hisoblashadi. Bunda shakl faqat lingvistik nuqtai nazardan – uzatilgan tarkibni ifoda etish vositalari to'plami sifatida tushuniladi. Muallifning fikrini to'g'ri yetkazish uchun ifoda vositalari tarjimon tomonidan ularning lingvistik tabiati nuqtai nazaridan emas, balki ular bajaradigan funksiya nuqtai nazaridan aniqlanishi kerak. Ushbu yondashuv har qanday tarjima, shu jumladan, badiiy tarjima uchun zarurdir. Asl nusxaning mazmuni va shaklini tarjima qilishda ko'paytirish iloji boricha aniq bo'lishi kerak.

Asarning adekvatlik tabiati tarjima qilingan matnning o'ziga xos xususiyatlariga bog'liq. Ba'zida tarjimada milliy so'zlarni uchrashi tarjimonda qiyinchilik tug'diradi. Tarjimaning adekvatligiga ko'pincha quyidagilar orqali erishiladi: asl nusxadan chetga chiqish, ya'ni tarjima tiliga mos so'zlarni almashtirish, matnda takrorlarning tarjimasini aniqligi kabilar. Shundagina tarjima asl nusxasi bilan bir xil bo'ladi.

V.N. Komissarov tarjimada noadekvatlik realiyalar, milliy so'zlar va madaniyatga bog'liq til birliklari bilan kechini aytadi. Olimning fikricha bunda adekvatlik uchun ularning asliyatdagi varianti qo'llanilib, matn ostida izohi keltirilishi lozim.

Zamonaviy tarjimashunoslikda asl va tarjima qilingan matnlarning o'ziga xosligi muammosi o'rganish jarayonida tarjimaning adekvatligi tushunchasi qo'llaniladi. T.R. Levitskaya va A.Fiterman nuqtai nazaridan "tarjima adekvatligi" atamasining mazmuni quyidagi parametrlarni o'z ichiga oladi:

- 1) asl tarkibning to'g'ri, aniq va to'liq uzatilishi;
- 2) asl nusxaning til shaklini uzatish;
- 3) tarjima qilingan tilning benuqsonligi⁴.

Sinxronizatsiya nuqtai nazaridan madaniy til belgilari asosiy o'rin tutadi. Madaniy komponentlar bir necha dinamik xususiyatlarga ega. Bunda madaniy til belgilari qo'llanilishi davrlarga qarab qo'llanilishi kuzatiladi, ya'ni bunda til birligi zamonga mos tarzda uzoq davr qo'llaniladi yoki davrga mos tarzda o'zgaradi yoki kam uchraydi. Madaniy jihatdan belgilangan lug'atni aniqlashda ikkita yondashuv mavjud. Keng madaniy kolorit berish darajasiga ko'ra quyidagi so'zlar guruhlarini ajratiladi: realiyalar, toponimlar, antroponimlar kabi.

N.Tomaxin milliy so'zlarni tadqiq etishda quyidagi tasnifni taklif etadi:

I. antroponimlar-shaxsni aniqlaydigan o'ziga xos ismlar yoki o'ziga xos ismlar to'plami.

³ Кубрякова Е. С. Парадигма научного знания в лингвистике и ее современный статус // Изв. РАН. Серия литературы и языка. 1994. Т. 53, № 2. С. 3–15.

⁴ Левицкая Т. Р., Фитерман А. М. Пособие по переводу с английского языка на русский. М.: Издательство литературы на иностранных языках, 1973. - 213 с.

II. Ismlarni o'z ichiga olgan toponimlar: jismoniy geografiya ob'ektlari, mamlakatlar, shaharlar, ko'chalar va maydonlar, alohida bino va inshootlar⁵.

Olim tarjimada etnografik realiyalarga alohida e'tibor beradi. Kiyim-kechak buyumlari, poyabzal, oziq-ovqat, ichimliklar, maishiy muassasalar, transport, dam olish, sport, pul birliklari kabilar har bir millatga xos bo'lib tarjimada adekvatlik masalasida qiyinchiliklar keltirib chiqaradi. Bunda tarjimondan, albatta, madaniyatshunoslik ilmini ham yetarlicha bilish talab etiladi. Tarjima asarni asliyatdagi kabi yetkazib berish tarjimondan mahurat talab etadi.

Shuni ta'kidlash kerakki, dunyoning ikki til manzarisini bir-birining ustiga qo'yish muammosi, tarjimaning adekvatligi bilan bevosita bog'liq bo'lgan narsa faqat madaniy jihatdan belgilangan lug'atlarni tahlil qilish orqali hal qilinmaydi. Shubhasiz, taqqoslanadigan tillarning grammatik tuzilishini tahlil qilish, ularning stilistikasining xususiyatlariga katta e'tibor berish ham kerak.

Demak, adekvat tarjimaga erishishda madaniy bilimlarning yetishmasligi tarjimada xatolarni keltirib chiqarishi mumkin. Shu sababli tarjimon yuqori darajada bilim sohibi bo'lishi asliyat matnning ikkinchi tilda aslidagiday yaratilishiga zamin bo'ladi.

Foydalanilgan adabiyotlar:

1. Бархударов Л. С. Язык и Перевод. Вопросы Общей и Частной Теории Перевода. М.: Лки, 2008. - 320 с.
2. Федоров А. В. Введение в Теорию Перевода. М.: Высшая Школа, 2002. - 256 с.
3. Кубрякова Е. С. Парадигма Научного Знания в Лингвистике и Ее Современный Статус // Изв. РАН. Серия Литературы и Языка. 1994. Т. 53, № 2. С. 3–15.
4. Левицкая Т. Р., Фитерман А. М. Пособие По Переводу с Английского Языка На Русский. М.: Издательство Литературы На Иностранных Языках, 1973. -213 с.
5. [www.semanticheskaya-adekvatnost-originalnogo-i-perevodnogo-tekstov-k-postanovke-problemy%20\(2\).pdf](http://www.semanticheskaya-adekvatnost-originalnogo-i-perevodnogo-tekstov-k-postanovke-problemy%20(2).pdf)
6. Эргашева Д. И. К Методическому Вопросу Анализа Учебников в Преподавании Иностранных Языков // Педагогическое Мастерство: Мат-Лы Ii Междунар. Науч. Конф. (г. Москва, Декабрь 2012 г.). М.: Буки-Веди, 2012.
7. Kazakbayeva D. Typology Of The Constituents Of The Semantic Field Of The Concept Of "Ear" In English And Uzbek. Soi: 1.1/Tas. Doi: 10.15863/Tas International Scientific Journal Theoretical & Applied Science. p-Issn: 2308-4944 (Print) e-Issn: 2409-0085 (Online). Year: 2021. Issue: 11. Volume: 103 Published: 30.11.2021
8. Kazakbayeva, D. (2021). The Words With The Semantics Of «Ear» Pragmatic Properties In The Uzbek Language. Interconf, (72). Вилучено Из <https://ojs.ukrlogos.in.ua/index.php/interconf/article/view/14143>
9. D. Kazakbayeva, S. Qodirov. Ingliz Va o'zbek Tillarida "Quloq" Semantic Maydoni Konstituentlari Tipologiyasi, Science And Education 2 (4), 2021, p441-452
10. Shukurdinovna, Shamatova O., And Kazakbayeva D. I. Kizi. "Pedagogical Problems Of Creating English Textbooks." Journalnx, Vol. 7, No. 1, 2021, Pp. 109-112.

⁵ [www.semanticheskaya-adekvatnost-originalnogo-i-perevodnogo-tekstov-k-postanovke-problemy%20\(2\).pdf](http://www.semanticheskaya-adekvatnost-originalnogo-i-perevodnogo-tekstov-k-postanovke-problemy%20(2).pdf)

11. Сущность Речевой Культуры При Обучении Иностранному Языку. Дильфуза Илхамовна Эргашева. Молодой Ученый, 316-317, 2010
12. Kazakbayeva, D., Shokirov, Sh., & Mamatkulov, A. (2021). Research On Lexicalsemantic Field Of “Ear” In Different Structural Languages. Philosophical Readings 13, 2283-2289.
13. Ишанжанова, М. Француз Ва Ўзбек Бадиий Матнларида Макон Дейкисларининг Семантик Хусусиятлари. О ‘zbekiston Milliy Universiteti Xabarlari, 2020,[1/1] Issn 2181-7324.